

HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vážení! Československá sociální demokracie na útěku poválečnou Evropou (1948–1953)*.

Nakladatelství Lidové noviny – FF UK, Praha 2015, 279 stran

Československý demokratický exil po únoru 1948 se zaslouženě dočkal v uplynulých dvou desetiletích zájmu řady badatelů. Některé jeho aspekty nicméně dosud zůstávají málo známé, například činnost politických stran v obtížných exilových podmínkách. Představitelé politických subjektů, které byly v návaznosti na komunistický puč rozprášeny či přeměněny v neškodné satelity KSČ, se pokoušeli přenést centrum aktivit z domova do zahraničí.

V květnu 1948 ustavila v Londýně svůj exilový ústřední výkonný výbor sociální demokracie, měsíc před sloučením strany doma s KSČ. Na konci září 1948 proběhl v Paříži za účasti stovky delegátů ustavující sjezd Republikánské (agrární) strany. V lednu následujícího roku v uprchlickém táboře Ludwigsburg u Stuttgartu utvořili exilové struktury lidovci. V zahraničí se ustavila také živnostenská, národně demokratická, slovenská demokratická a později národně socialistická strana. Nedostatek finančních prostředků, schopných pracovníků, absence pravidelného kontaktu s voličskou základnou a obecně velmi skromné podmínky působily trvalé těžkosti. Pod pokličku nesnadného fungování první jmenované exilové sociálně demokratické strany s její slavnou sedmdesátiletou historií, kontakty na západoevropskou levice, výraznými vedoucími představiteli a vnitřními rozpory nechává čtenáře nahlédnout PhDr. et Mgr. Pavel Horák, Ph.D. z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR ve svém nejnovějším knižním počínu. Sociálně demokratickému hnutí se autor soustavně věnoval, vedle řady článků a příspěvků na konferencích je třeba vyzdvihnout jeho biografii předsedy strany Bohumila Laušmana.¹ Měl dobře našlápnuto připravit objektivní studii o komplikovaném partajním životě. Byť téma zpracovávalo v minulosti již několik autorů,² veskrze šlo o samotné funkcionáře, kteří si při vši snaze nedokázali k některým jevům a osobám zachovat potřebný odstup a nestranné hodnocení. Horák mohl s čistou hlavou analyzovat to, co obnášelo být sociálním demokratem v exilu – zda šlo o „cejch“, či „strategickou výhodu“. Nenabízí jednoznačné soudy, nicméně poskytuje dostatek indicií, aby si čtenář udělal vlastní názor.

Kniha je rozdělena do pěti částí a osmadvaceti kapitol, kterým předchází úvod shrnující stav bádání, dostupnou literaturu a archivní prameny. Ke zmínce na s. 11 o rozsáhlé pozůstalosti mládežnických lídrů Jiřího Horáka (76 krabic) a Radomíra Luži (205 krabic) v Hoover Institute na Stanfordově univerzitě lze doplnit, že obě byly

1 HORÁK, Pavel: *Bohumil Laušman. Politický životopis: riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. Mladá fronta, Praha 2012.

2 Abecedně BROUČEK, Miloslav J.: *Pravda o sociální demokracii a československém exilu*. Vlastním nákladem, New York 1986; HOLUB, Václav: *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století: vzpomíná Václav Holub*. V. Holub, Praha 1997; HRUBÝ, Karel a kol.: *Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Eduard Grégr a syn, Praha 1996; LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*. Československé dokumentační středisko – Doplněk, Praha – Brno 2001 a MOKRÝ, Adolf: *Osmdesát let Československé sociální demokracie 1878–1958*. Ústřední výkonný výbor Československé sociální demokracie v exilu, Londýn 1958.

dlouho nezpracované, postrádající podrobný inventář, což vzhledem k různorodosti uložených materiálů (tiskoviny, soukromá i pracovní korespondence, audiopásy, výstřižky, přepisy přednášek apod.) značně komplikovalo orientaci v nich. O postupné doplnění informací o Horákových materiálech se v nedávné době postarala přímo rodina jmenovaného (sám autor není jejím členem), takže badatelé dnes mají vše potřebné k dispozici. Materiály profesora Luži na stejný potřebný zásah stále čekají.³

Autor v jednotlivých kapitolách vtahuje čtenáře do atmosféry studené války a osvětluje klíčové souvislosti poúnorového exilu, aniž by se uchyloval k rozvláčnému opakování již několikrát popsaného. Blíže se věnuje dvěma nejvýraznějším postavám strany, Blažejí Vilímovi a Václavu Majerovi, a doplňuje je medailonky řady dalších známých činovníků působících v Evropě či v zámoří. Za všechny jmenujme Vojtu Beneše, Mirko Sedláka, Josefa Macka, Františka Němce, Eduarda Táborského, Viléma Bernarda nebo Václava Holuba, které spojovaly pestré životní příběhy, úcta k tradici sociální demokracie, snaha pomoci československým uprchlíkům a úsilí uchovat živý kontakt s dělnickým hnutím na Západě. Na druhou stranu je leckdy rozdělovaly odlišné představy o budoucnosti sociální demokracie, stylu prezentace a komunikace se spoluobčany za železnou oponou. Některým osobnostem mohlo být věnováno více prostoru, například Jaroslavu Profousovi, který prošel exilovými strukturami v Rakousku, Švýcarsku, Belgii a konečně v USA. Profousovy unikátní vzpomínky, v nichž popisuje různé spory a obvinění na jeho adresu od ostatních straníků, byly ovšem objeveny teprve nedávno.⁴ Kontroverzní pověst provázela také Arna Haise, zastávajícího vedoucí funkci v odborové internacionále ICFTUE (International Confederation of Free Trade Unions in Exile – Mezinárodní konfederace svobodných odborů v exilu) se sídlem v Paříži. Horák například popisuje (s. 189–190) aféru s pašováním žádaných nylonových punčoch. Pochybných podniků, do nichž se Hais zapletl, lze najít více. Táhla se za ním také protektorátní kariéra místopředsedy NOÚZ (Národní odborová ústředna zaměstnanecká), přičemž mezi straníky kolovaly jeho fotografie s pravicí vztyčenou k nacistickému pozdravu. Právě osobní útoky a zpochybňování morálních kvalit jednotlivců kvůli jejich předúnorové, protektorátní, či dokonce prvorepublikové minulosti patřily ke smutným charakteristikám exilu. V bibliografii vzpomenuť Haisův fond v Lidovém domě v Praze mimochodem obsahuje kompletní ročníky exilových tiskovin a korespondenci odhalující další zajímavé souvislosti. Přitom zůstává téměř nevyužit.

Velký přínos knihy bezpochyby spočívá v tom, že do hloubky zkoumá povahu, myšlení, motivaci i vzájemné vztahy aktérů a umožní čtenáři vystavět si komplexní obraz. Badatel zabývající se exilem totiž může z dostupných dokumentů snadno nabýt

3 Část sbírky, Radomírem Lužou sepsané či na audiopásy namluvené vzpomínky na druhou světovou válku a odboj, již zpracovávala Dr. Christina Vella, spoluautorka Lužovy knihy *A Hitler's Kiss. A Memoir of the Czech Resistance*. Louisiana State University Press, Baton Rouge 2002. Z komunikace s bývalými kolegy z Tulane University v New Orleans, kde Luža mnoho let působil na katedře historie, však vyplývá, že naprostá většina sbírky, věnovaná archivu nadkvárá v letech 1986 a 1989, není dosud detailně prozkoumána.

4 Blíže NEKOLA, Martin: Polozapomenutý sociální demokrat. Životní osudy JUDr. Jaroslava Profouse ve světle jeho paměti. *Securitas Imperii*, 2016, č. 28, s. 172–198.

zkreslující představy. Předseda strany Václav Majer bývá často popisován jako bodrý milovník doutníků, člověk používající peprnou mluvu a holdující alkoholu. Například v dopise Ferdinandu Peroutkovi si ředitel československé sekce Rádía Svobodná Evropa v Mnichově Julius Firt stěžuje na Majerovo chování ve dnech maďarského povstání na podzim 1956: *Byl zde Václav Majer. Přišel v neděli dopoledne, tedy v době největšího smutku, úplně zpitý. Vyřikoval, že musí ihned k dělníkům v Plzni, kteří čekají na jeho povel, aby povstali. Zkrátka brůza! Dostal jsem ho s pomocí Vaňka (míněn sociální demokrat Miloš Vaněk, národohospodářský redaktor Svobodné Evropy – pozn. aut.) z budovy, ale ostuda už z toho byla, neboť ho vidělo plno lidí. Odpoledne přišel zase, v ještě horším stavu. Strážci ho u vchodu už nepustili do budovy. [...] Smluvil jsem se pak s Vaňkem a sám Majerovi telefonoval, že není možno, aby přišel a dokonce mluvil v rádiu k národu. To by bylo skutečně vyvolalo pohoršení, ne-li vzporu. Také Američané mi řekli, abych ho do budovy nezval, že ho nikdo z nich nepřijme. Zůstal tedy asi dva dny u Vaňků a pak odletěl do Londýna. Šel jsem se s ním rozloučit na letiště. Považoval jsem za zbytečné začít nějaký vážný rozhovor. On asi taky. Pane Peroutko, tito lidé musí do ústraní, jinak je s námi zle.*⁵

Svědectví popisující Majerovy ne zcela vhodné výstupy na veřejnosti se objevují i při jiných příležitostech. Generální tajemník Blažej Vilím si pro změnu nesl pověst nepříteli oblíbeného solitéra, neschopného dialogu a zručně využívajícího svých kontaktů v britské Labour Party. Autor knihy nenechává čtenáře podlehnout prostým hodnocením a pomáhá jim pochopit, z jakých důvodů asi lidé jednali tak, jak jednali, a jakými traumaty, obavami a vnitřními démony mohli být obtěžkáni. V Majerově případě jistě hrála roli bolestná ztráta první manželky v mladém věku a matky, která za války zahynula v Osvětimi v důsledku jeho působení v londýnském odboji.

V kapitole nazvané Vyrovnání s Edvardem Benešem (s. 99–108) autor rekapituluje únorovou krizi v očích exilových předáků. Ke svědectví prezidentova kancléře Jaromíra Smutného, který situaci popisoval trochu jiným způsobem než ostatní a obhajoval Benešovu úlohu, lze doplnit, že významná část jeho vzpomínek se nachází ve fondu Jaromir Smutny Papers na Columbia university v New Yorku. Jsou zde k nalezení kupříkladu ručně psané poznámky, bločky a deníky právě z února 1948, obsahující zápisy z různých schůzek a jednání. Potřebný to pramen pro zkoumání všech kontextů komunistického puče. Není zcela přesné, že významný aktér února, předseda národné socialistické strany Petr Zenkl nepodal o tehdejších událostech písemné svědectví (s. 102). Vedle četných článků během padesátých let do tiskovin jako *České slovo*, *Newyorské listy*, *Hlasatel* či *Svornost*⁶ se při různých příležitostech objevovaly též fragmenty jeho paměti s několika kapitolami souvisejícími s únorovými událostmi. Paměti byly vcelku vydány až po roce 1989.⁷ Ve spojitosti se Zenklem, potažmo s Radou svobodného Československa, jejímž byl dlouholetým předsedou, je namísto poopravit některá tvrzení. Zenkl nemusel rezignovat na předsednictví Rady v září 1953, pro-

5 *Hoover Institution Archives*, Ferdinand Peroutka Papers, Box 1, dopis Julia Firta Ferdinandu Peroutkovi z 9. listopadu 1956.

6 Především seriály článků *Proč jsme v únoru 1948 podali demisi a Jak to dělali*.

7 TRAPL, Miloš – KOUŘIL, Miloš (eds.): *Petr Zenkl. Mozaika vzpomínek*. Centrum pro československá exilová studia, Olomouc 1997.

tože byl zkompromitován McCarthyho vyšetřovací komisí pro neamerickou činnost (s. 233). Zenkla předvolal senátní Podvýbor pro vnitřní bezpečnost v únoru 1954, ale za účelem, aby dosvědčil výpovědi již dříve vyšetřovaného Huberta Ripky, nikoliv že by jej samotného Američané považovali za nebezpečný levicový element.⁸ Krize v Radě začala 28. října 1953, když se část výkonného výboru rozhodla odvolat řádně zvolené vedení včetně Zenkla a ustavila prozatímní náhradní orgán. Po měsících tahanic se znesvářené tábory uvnitř Rady dohodly na vyhovujícím řešení a Zenkl se znovu vrátil do funkce předsedy, v níž papírově setrval až do roku 1974. Autor konstatuje, že Václav Majer, jiná výrazná tvář Rady, v ní ukončil činnost roku 1960 (s. 242). Sluší se doplnit, že Majer nezůstal mimo exilovou politiku, ale spolu s nejhlasitějšími kritiky Zenklova vedení založil paralelní Výbor pro svobodné Československo. Obě organizace, postrádající větší zájem veřejnosti i podporu amerických patronů, vedle sebe existovaly do počátku 70. let, kdy je ochromilo úmrtí klíčových postav.

Žádné práci takového rozsahu se žel nevyhnu drobné chyby a překlady, například „aktivtách“ (s. 178). Správné hláskování vily pro prominentní poúnorové uprchlíky poblíž Frankfurtu je „Alaska house“ (jako americký stát), nikoliv „Alasca“. Jako měsíc návratu politiků z Moskvy na konci války měl autor jistě na mysli duben 1945, nikoliv duben 1929 (s. 29). Jedná se o nevýznamné detaily, které nijak nesnižují vysokou kvalitu knihy a autorovu odbornost v předkládaném tématu. Doufejme, že po stopách Pavla Horáka se brzy vydají další badatelé a že tak podrobně, jako on popsal peripetie sociálních demokratů, přiblíží ostatní československé exilové strany, organizace, spolky a skupiny.

♦ **Martin Nekola**

8 Jako svědkové před jinou komisí Kongresu, vedenou kongresmanem Charlesem Kerstenem, vystoupili během evropských slyšení sociální demokraté Miloš Vaněk a Vilém Bernard. Blažej Vilím zaslal svou výpověď písemně.